

безупинне удосконалювання засобів обчислювальної техніки і розширення сфери її застосування висуває всі нові і нові вимоги до підготовки випускників. Якщо раніше у якості нової інформаційної технології в освіті виступала інформатика, то в даний час почався новий етап – інформатизація процесу навчання, розробка і впровадження нових інформаційних технологій в управлінні освітянською та науковою діяльністю.

Одним з видів рішення даного питання повинні стати комп'ютерні підручники, що забезпечують не тільки вивчення навчального матеріалу з наочним його відображенням, але і здійснення контролю знань курсантів і слухачів, створення єдиної інформаційної мережі навчальних закладів МВС з базою даних, необхідною для забезпечення освітньої діяльності. Дистанційне навчання у спеціалізованій освіті можливе тільки як додатковий засіб одержання знань. Не допускається підміна ним основних форм навчання, передбачених законодавством.

Наступним актуальним питанням є проблема якісного формування бібліотечних фондів. Вона безпосередньо впливає на якість навчання у вузі. Особливо важливим на даному етапі є тісне співробітництво бібліотек правоохоронних органів у питаннях комілектування фондів, каталогізації, впровадження інформаційних технологій у бібліотечні процеси.

Створення нових технологій навчання, вирішення стратегічних і тактичних проблем розвитку в умовах динаміки світових перемін неможливе без використання творчого потенціалу наших співробітників, професорсько-викладацького складу, курсантів та слухачів. Якісний рівень сучасної відомчої освіти значною мірою визначається відповідністю форм і методів навчання тим вимогам, що висуваються сьогодні і будуть пред'являтися надалі до фахівців у процесі їх професійної діяльності.

Надійшло до редколегії 05.03.02

С.О. Кузніченко

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

У теорії управління складалась велика сукупність понять, яка описує небезпечні, незвичайні, підвищеної небезпечки умови життя суспільства. У різних джерелах використовуються різні поняття одних і тих же явищ, а з іншого боку, одне і те ж поняття в різних джерелах має різний об'єм змісту, що в свою чергу веде до складнощів в усвідомленні проблемних питань, до логічної помилки в усвідомленні.

Розглянемо поняття, які використовуються в законодавстві України для відображення та опису аномальних небезпечних явищ. Так, закони України «Про прикордонні війська», «Про міліцію» трактують явища конкретними загальноживаними поняттями: стихійне лихо, аварія, катастрофа, вибух, пожежа, епідемія, епізоотія і т.ін. Ряд законів використовують більш широкі поняття: суспільне лихо – в Кримінальному кодексі України, джерело підвищеної небезпечки – в Цивільному кодексі України, кризова ситуація – в Законі «Про Раду національної безпеки і оборони України», надзвичайні обставини – в законі України «Про міліцію», надзвичайна екологічна ситуація – в законах

України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про охорону навколишнього природного середовища», небезпечний фактор: санітарне та епідеміологічне благополуччя – в Законі України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя». Досить абстраговане узагальнююче поняття «надзвичайна ситуація» використовується в законах України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про службу безпеки України», «Про цивільну оборону».

У наукових працях для опису і відображення небезпечних явищ використовується ще більше понять, особливо узагальнюючих. Вживаються як загальноприйняті конкретні поняття (епідемія, епізоотія, пандемія, панзоотія, землетрус, зсув, лавина, виверження вулкану, посуха, сильний вітер, сель, цунамі, наводок, лісова пожежа, падіння великих метеоритів, виробнича пожежа, аварія, транспортна катастрофа тощо), так і більш абстрактні узагальнюючі поняття (аномальні явища, виключний стан, стихійні лиха, екстремальні ситуації, кризові ситуації, надзвичайні ситуації, критичні ситуації).

Але останні нормативно-правові акти в сфері забезпечення державної безпеки свідчать про найширше використання в законодавстві саме терміна «надзвичайні ситуації».

Дуже важливим є питання класифікації надзвичайних ситуацій (НС) як факторів безпеки. Одна з найбільш обґрунтованих з наукової точки зору класифікацій НС наводиться в монографії проф. Б.М. Порфир'єва [1, с. 31-43].

Певний час широко використовувався в відомчій нормотворчості термін «особливі умови», який співвідноситься з терміном «надзвичайна ситуація». Наукові класифікації факторів безпеки проводилися опосередковано через поняття особливих умов. Так, традиційно «особливі умови» розглядаються відносно до негативних явищ навколишнього середовища, які впливають на соціальне середовище, викликаючи ним особливості діяльності органів державної влади, тобто за генезисом. Особливі умови можуть викликатися: соціальними явищами криміногенного характеру; соціальними явищами некриміногенного характеру; аномальними явищами природного характеру; аномальними явищами біологічного характеру; аномальними явищами техногенного характеру [2, с.347]. Також «особливі умови» виникають у військовий час.

Деякі вчені не виділяють аномальні явища біологічного характеру у сукупності явищ, які викликають особливі умови діяльності державних органів. Але традиційно в науці управління явища біологічного характеру виділяють окремо. Спів з приводу цього питання виник давно, одні вчені відносять такі явища до соціальних [3, с.6], інші – до природних небезпечних явищ дійсності [4, с.8]. Це питання, на думку автора, зручно розглядати з позиції того, що всі живі організми (в тому числі і ті, що викликають негативні біологічні явища) є невід'ємною частиною природи. І природу необхідно розглядати з точки зору сукупності біотичних (всі форми життя, крім людини, яка є джерелом безпеки соціального характеру, – «живий світ») і абіотичних («неживий світ») складників. У класифікаторі під НС природного характеру розуміють НС, викликані як біотичними аномальними явищами, так і абіотичними [5]. Автор дотриму-

ється поглядів, вироблених наукою управління останнім часом, згідно з якими аномальні явища біологічного та природного характеру об'єднуються в один клас [6; 7, с.318].

Цікавим є погляд В.А. Лаштія, який в сукупності аномальних явищ відокремлює явища, викликані подіями неординарного характеру. Вчений має на увазі явища, пов'язані з космічними процесами: падіння метеоритів; явища, які спостерігаються в атмосфері завдяки космічним процесам (невпізнані літальні об'єкти тощо). На думку автора, подібні явища мають виходити до змісту поняття «аномальних явищ природного характеру».

Закріплення на законодавчому рівні положень класифікації особливих (екстремальних) умов для діяльності державних органів України опосередковано відображене через поняття «надзвичайної ситуації» в державному класифікаторі НС. В основі класифікації НС лежить джерело – негативний фактор, який призводить до загострення ситуації [1, с.32-33]. В існуючому середовищі проживання існує система «природа – техніка – людина». Історичний досвід людства засвідчує постійність існування та накопичення протиріч у суспільстві, між природою та людиною, між людиною і техносферою. В окремі моменти ці протиріччя загострюються до свого роду кульмінацій, різких стрибків, що і є НС [1, с.36]. Джерелом НС є одне з загострених протиріч. У залежності від природи джерела НС розділили на три великих класи: НС природного характеру, НС техногенного характеру і НС соціально-психологічного характеру [1, с.37-43]. Для діяльності державних органів велике значення має питання про внутрішньодержавне (внутрішньополітичне) і зовнішньополітичне джерела соціально-психологічних НС. Цей важливий фактор впливає на розподіл НС соціально-психологічного характеру на НС соціально-політичного (внутрішньосистемні по відношенню до держави) і НС воєнного характеру (зовнішньосистемні).

Детально розглянемо фактор антропогенності НС. Деякі вчені [1, с.38] розрізняють такі ситуації (за ознакою натуральності) на НС ігучного (антропогенні) та натурального походження. До антропогенних належать НС соціально-політичного, воєнного і техногенного характеру, а до натуральних – НС природного характеру. Останні трапляються через об'єктивні природні умови. При цьому антропогенний чинник можна спостерігати в питаннях прогнозування та підготовки до таких НС. Особливий інтерес становить питання поділу антропогенних НС на ситуації соціально-політичного, воєнного та техногенного характеру. Часто технічні характеристики таких НС однакові: «... Одні й ті ж явища можуть мати різне походження і залежно від ситуації відноситись до тієї чи іншої групи в класифікації. Так, велика пожежа, що виникла внаслідок посухи в лісовому масиві, буде віднесена до явищ природного характеру; пожежа, що виникла в житловому масиві внаслідок підпалу, – до соціальних явищ криміногенного характеру, а пожежа на газородовищі – до явищ техногенного характеру» [2, с.350]. Поділити НС антропогенного характеру на класи ситуацій соціально-політичного та воєнного характеру, з одного боку, та на клас ситуацій техногенного характеру, з іншого, при однакових технічних характеристиках можна лише за ознакою навмисності. Цю цікаву ідею висунув

Б.М. Порфир'єв, об'єднуючи класи за ознаками навмисності і ненавмисності. До навмисних він відносить клас НС соціально-психологічного характеру (НС соціально-політичного і НС воєнного характеру), а до ненавмисних – клас НС техногенного та клас НС природного характеру [1, с.38]. Розвиваючи думку автора, можна відмітити, що загальний принцип поділу цих антропогенних НС полягає у внутрішньому психологічному відношенні особи до настання наслідків свого діяння у вигляді ПС, тобто за формою вини. НС техногенного характеру виникають з необережності, НС соціально-психологічного характеру (воєнні та соціально-політичні) виникають лише внаслідок умислу людини, а НС природного характеру – це завжди казус. Тобто однією з юридичних ознак класифікації НС повинна бути ознака форми вини відповідальної особи.

Треба відмітити, що включені в перелік класифікатора НС соціально-політичного характеру є злочинами підвищеної громадської небезпеки, крім виявлення застарілих боєприпасів. На думку автора, немає особливої різниці між виявленням застарілих боєприпасів та виявленням застарілих небезпечних об'єктів техносфери. За своєю природою – це НС техногенного характеру. Така НС не містить навмисних дій особи чи умислу в діях на відміну від решти НС соціально-політичного характеру, що входять до переліку.

Як показує практика, досить велику кількість НС не можна віднести однозначно до якогось одного класу. Тому заслуговує особливої уваги думка Б.М. Порфир'єва про включення до класифікації НС змішаного характеру. Вчений доводить також можливі відкласи змішаних НС: природно-техногенні; природно-соціальні; соціально-техногенні; природно-техно-соціальні [1, с.38].

Дуже важливою виділяється класифікація НС за часовим фактором, який має дві складові: фактор раптовості і фактор співвідношення періоду її загострення і періоду нормалізації. Розглядаючи фактор раптовості, О.М. Бандурка розділяє небезпечні явища, що входять в особливі умови, на прогнозовані і непрогнозовані [2, с.349].

Розглянемо фактор співвідношення в НС періоду загострення та періоду нормалізації ситуації. У деяких працях вказується на різноманітний характер таких явищ залежно від періоду загострення і плавні ситуації з досить довгим періодом загострення [1, с.41]. Однак, розвиваючи думку автора, необхідно відмітити, що розрізняються такі явища і за періодом нормалізації. Є ситуації з довгим і коротким періодом нормалізації. Можливі чотири типи аномальних явищ у залежності від співвідношення періодів загострення ситуації і нормалізації: перший тип характеризується коротким періодом загострення і коротким періодом нормалізації; другий характеризується коротким періодом загострення, але довгим періодом нормалізації; третій характеризується довгим періодом загострення і коротким періодом нормалізації; четвертий характеризується довгим періодом загострення і довгим періодом нормалізації.

Треба відмітити, що деякі вчені, проводячи класифікацію НС за походженням, виділяють надзвичайні екологічні ситуації і надзвичайні ситуації антропогенного характеру. До НС антропогенного характеру вони включають промислові побутові травми, дію екстремальних факторів на психіку людини тощо

[8]. Однак, на думку автора, таке виділення не є доцільним. Ці явища цілком вписуються в поняття природних, техногенних чи соціальних НС. Не існує НС без певної дії на людину. Далі слід зупинитися на понятті «надзвичайна екологічна ситуація». Воно має назву не за джерелом виникнення, а за наслідками, що настали. Маються на увазі невідомі негативні наслідки, які докорінним чином змінюють середовище існування людини (деградація ґрунту, руйнування озонового шару, зміна клімату тощо). До надзвичайної екологічної ситуації може призвести як техногенна, так і природна та соціальна надзвичайні ситуації. Це поняття створене законодавцем для опису екологічно небезпечних територіальних зон та для опису одноіменного надзвичайного спеціального адміністративно-правового режиму.

Згідно зі ст.16 Постанови Кабінету Міністрів України від 15.07.1998 р. «Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій» [5] МНС несе відповідальність за своєчасне доповнення державного класифікатора і періодичне, не рідше одного разу на 2 роки, коригування державного класифікатора. Цей закріплений позитивний принцип має велике значення. Державна система щодо запобігання і реагування на НС техногенного та природного характеру перебуває у стадії становлення. У зв'язку з розвитком науки і техніки з'являються нові джерела небезпеки, що в свою чергу примушує постійно коригувати склад державного класифікатора.

На думку автора, в найближчий час треба включити в перелік надзвичайних ситуацій природного характеру надзвичайні ситуації, викликані космічними явищами. Дослідження проф. В.І. Кручиненка показують вірогідність загибелі людини від космічної катастрофи (зіткнення з астероїдом або кометою). Така вірогідність дорівнює $1/25000$, що трохи нижче, ніж вірогідність загибелі в авіакатастрофі – $1/20000$, але вище, ніж вірогідність загибелі в умовах повені – $1/30000$. Про досить велику ймовірність космічних надзвичайних ситуацій пишуть і інші науковці [9, с.194].

Таким чином, слід акцентувати увагу на наступних аспектах. Процес термінотворення у сфері забезпечення техногенної та природної безпеки продовжується і потрібно приділяти достатню увагу цьому процесу з метою створення оптимальних термінів у сфері техногенної та природної безпеки. Юридичний характер класифікації НС добре ілюструє внутрішнє психологічне ставлення особи до настання наслідків свого діяння у вигляді НС, тобто по формі вини. НС соціально-політичні та воєнні завжди виникають за умислом людини, НС техногенного характеру виникають з необережності, або є казусом. НС природного характеру – це завжди казус.

Список літератури: 1. Порфирьев Б.Н. Государственное управление в чрезвычайных ситуациях: анализ методологии и проблемы организации. М., 1991. 2. Бантурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. Х., 1998. 3. Полозов Г.В. Правовые и организационные вопросы деятельности милиции в период стихийных бедствий. Ташкент, 1973. 4. Разаренов Ф.С. Организационно-правовые основы охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности в особых условиях. М., 1993. 5. Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій: Постанова Кабінету Міністрів України №1099 від 15.06.98 р. // Офіційний вісник України. 1998, №28. Ст.1062. 6. Корнієнко М.В. Поняття «особливі умови» в діяльності органів внутрішніх

справ // Вісник Ун-ту внутр. справ. 2000. №10. С. 107–111. 7. Корень А.П. Основи управління в ОВД: Учебник. М., 1999. 8. Мілецько І. Звіліки «родом» НС? // Надзвичайна ситуація. 1998. №7. С. 32–35. 9. Осипчук В. Куди поспітає цивілізація // Надзвичайна ситуація. 1998. №8. С. 56–57.

Надійшла до редакції 19.02.02

В.В. Ковальська

РІВНІ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зростання ролі управління та проблеми його удосконалення в органах внутрішніх справ, пошук і впровадження новітніх методів управління значною мірою актуалізуються наявністю проблем сучасного стану злочинності. Боротьба зі злочинністю і подальше укріплення законності і правопорядку залишаються в нашій державі і сьогодні найактуальнішими проблемами, що стоять перед правоохоронними органами. Увага вчених, особливо останнім часом, прикута до методологічних аспектів науки, питань удосконалення і оновлення методів вивчення і розв'язання комплексних проблем [1, с.18, 2, с.34]. Відкриття нових наукових методів, їх застосування в різних сферах наукового знання або адаптація існуючих методів з метою їх плідного застосування в різних сферах суспільного життя стимулює розвиток наукових досліджень, допомагає більш ефективно використовувати рекомендації науки в практичній діяльності.

Оскільки пізнання об'єктів реального світу невід'ємне від активної людської діяльності, то з цих позицій методологію визначають як вчення про методи людської діяльності, направлене на ефективне досягнення певних цілей. Причому виходячи з того, що методологічні науки – це і вчення про досягнення істини, і вчення про її використання, про методи руху знання до виробництва і до інших сфер практичної діяльності [2]. Таким чином, методологія – це не тільки процес наукового пізнання, а і сукупність певних методів конкретної практичної діяльності.

Рівень методологічного забезпечення у процесі застосування кількісних методів в управлінській діяльності органів внутрішніх справ обумовлений проникненням в усі галузі науки діалектичної методології. Вміння успішно використовувати діалектичну методологію в конкретно-науковому дослідженні і практичній діяльності є творчим процесом, який вимагає не тільки глибоких знань у галузі філософської методології, але і розуміння специфіки предмета, який досліджується, і сфери його застосування в практичній діяльності [3, с.5].

Певну зацікавленість до багаторівневого характеру методології управління в органах внутрішніх справ і методологічних засад застосування у цій сфері різних методів виявила Міжнародна науково-теоретична конференція «Проблеми методології сучасного правознавства» (1996). У рекомендаціях цієї конференції зазначалося, що у системі методології правознавства важлива роль належить усім її структурним елементам, що визначаються, специфічно проявляються, взаємодіють між собою та мають бути пізнані на таких методологічних рівнях: філософський рівень методології при аналізі об'єктів великої складності включає в себе загальнонаукові методи пізнання – перший рівень